

הצעה לפתרון בחינת הבגרות בהיסטוריה א

סמל שאלון 022115

מועד חורף תשע"ו 2016

הפתרון נכתב על ידי לירון פנחסוב, אשר אלבו, גיא כהן
ועמיחי וסקר

מצוות מורי רשת החינוך אנקורי

המורים שפתרו את הבחינה מחכים לכם פה

www.ankori.co.il/ask

א. המאפיינים המלכדים את בני אותו לאום הינם :

דגל המאחד ומסמל לבני הלאום את המסורת המשותפת בצורתו וצבעיו, שפה משותפת הינה אחת מהגורמים החשובים בנושא הלאומיות השפה מגבשת ומאפשרת חיבור בין בני הלאום, מנהיגי עבר מיצגים מקור לגאווה עבור בני הלאום, סיפורי עם היוצרים רגשות לאומיים ותודעה לאומית בקרב בני הלאום. גיבורי תרבות מתווים את הדרך בה יש ללכת כעם ומסיעים בגיבושו ערכים משותפים מלכדים את בני הלאום ויוצרים איחוד תרבותי ואידיאולוגי, זיכרון היסטורי אשר מחבר את העם למורשתו סביב אירועים היסטוריים חשובים בעברו, חגים וטקסים לאומיים אשר שומרים על הלכידות ויוצרים מפגשים של זיכרון משותף אהבת המולדת והשאיפה למולדת מחברת רגשית את העם לטריטוריה מסוימת ומאפשרת את הרצון להילחם למענה. השאיפה לחיים עצמאים במדינה אחת מלכדת את בני הלאום ומגדירה מטרות נעלה משותפת.

ניתן לראות על פי הקטע שלושה מאפיינים המלכדים את בני אותו לאום :

1) בקטע מוזכר הדגל וצבעיו לבן אדום וירוק וכן סיסמה המעידה על ערכים משותפים של איטליה שהם חרות שיוויון והומניות. בכך בא לידי ביטוי השימוש בדגל כגורם מלכד את בני הלאום.

2) בקטע מוזכרת אהבת המולדת בכך שיש התייחסות לטריטוריה מסוימת שאמורה להיות שייכת ללאום האיטלקי. בכך באה לידי ביטוי אהבת המולדת המלכדת את בני הלאום לטריטוריה.

3) בקטע מוזכרת השפה האיטלקית שהיא מחברת ומעידה על השיכות של התושבים ללאום האיטלקי בכך באה לידי ביטוי השפה כמרכיב המגבש ומלכד את בני הלאום.

ב. שלושה שלבים :

1) שלב ראשון- שלב ההיערכות : בשלב זה מספר מצומצם של בני המעמד הבינוני והמשכילים מתחילים בגיבוש המסגרת הלאומית באמצעות איסוף של סיפורי עם, חקר וגיבוש השפה הלאומית, ויצירת גיבורי תרבות המסייעים בגיבוש העם.

2) השלב השני- שלב ההרחבה: בשלב זה מגדילים את מספר החברים השייכים לקבוצה הלאומית ומחזקים את רגש השייכות שלהם ללאום. הדבר נעשה באמצעות הקמת בתי ספר, ארגון טקסים לאומיים, הקמת מערכות עיתונים, אגודות פוליטיות ותנועות חברתיות המחזקות ומטפחות את התודעה הלאומית.

3) השלב השלישי- שלב המאבק: שלב זה בא לידי ביטוי בדרך כלל תחילה במאבק עממי שמתבטא בגיוס ההמונים למאבק עממי כנגד השלטון הזר השולט על בני הלאום ומונע ממנו לממש את עצמאותו. לאחר מכן בדרך כלל מגיע מאבק צבאי ומדיני המוביל על ידי מנהיגים ובעלי תפקידים מן הצבא והממשל במטרה לסלק את השלטון הזר ולאחד את בני הלאום תחת טריטוריה אחת.

שאלה מס' 2

א. שלושה מהגורמים שהשפיעו על צמיחת התנועות הלאומיות באירופה במאה ה 19 הינם:

1) תנועת ההשכלה: אנשי תנועת ההשכלה פעלו באירופה במאות ה-17-18 ומרדו במוסדות חשובים שפעלו בימי הביניים למשל: שלטון המלכים והכנסייה והדת. אנשי תנועת ההשכלה העבירו רעיונות מרכזיים ותענו כי בני אדם נולדו שווים וחופשיים ולהם זכויות טבעיות כגון: הזכות לחיים, רכוש וכו'. רעיון זה עמד נגד רעין המלוכה לפיו המלך נמצא מעל לחוק ורק מי שנוולד למשפחת מלוכה ימלוך. הרעיון השני הינו שבני האדם הם יצורים תבוניים המסוגלים לחשוב בזכות עצמם ואינם זקוקים לסמכות דתית שתכוון אותם באשר למותר והאסור.

2) המהפכה התעשייתית. בעקבות פיתוחים טכנולוגיים ומדעיים רבים הוקמו מפעלי תעשייה וכלכלת אירופה הפכה לכלכלה המבוססת על תעשייה ופחות על חקלאות. הדבר הוביל לביקוש בידיים עובדות במרכזי הערים, והמוני בני אדם עזבו את הכפרים ועברו לחיות בערים ולעבוד במפעלים בתהליך המכונה תהליך העיור. הניתוק של המוני בני האדם מהחיים בכפר ומהמסגרות המסורתיות והמשפחתיות יצרו צורך למסגרת חדשה שתלכד את ההמונים. מסגרת זו הייתה הלאומיות.

3) המהפכה הצרפתית והמהפכה האמריקאית: המהפכה הושפעה מהרעיונות של תנועת ההשכלה ובקשה לתת להם ביטי מעשי ולהפיץ אותם ואלו סיפקו השראה ללאומים אחרים.

- (1) תנועת ההשכלה : על פי הקטע במהלך ה-119 הופצו רעיונות חדשים שמקורם בתנועת ההשכלה והם רעיונות החופש והשוויון, רעיונות אלה עיצבו את התודעה הציבורית וחיזקו את הרגש הלאומי הבא לידי ביטוי ברעיונות החופש של תנועת ההשכלה.
 - (2) המהפכה התעשיתית: על פי הקטע מדובר על התרחבות הערים הגדולות ושינוי פני החברה. התושבים באירופה עברו מהכפרים ומהעבודה החקלאית אל הערים הגדולות ואל העבודה במפעלים זהו תהליך העיור אשר יצר מעמד חדש של תושבים המנותקים ממסורות העבר והחיים בכפר ונוצר צורך ללכדם במסגרות חדשות כמו המסגרת הלאומית המגבשת.
- ב. שני הגורמים הייחודים שהשפיעו על צמיחת הציונות הם :

- (1) כישלון האמנציפציה: האמנציפציה הינה שוויון זכויות ליהודים באירופה אשר שאפו להתקבל בסביבתם ולהיות חלק מן העמים בהם הם חיו. אך רבים ממקרב העמים לא קיבלו את השינוי במעמד היהודים ולא יכלו לראות את היהודים כשווים להם ומתחרים בהם. אחד הפתרונות היה למצוא פתרון לאומי משום שהיהודים אינם מורשים להיות חלק מן העמים. היהודים מבינים כי לא ניתן לסמוך על עמי אירופה ורק הם יביאו פיתרון לבעיית היהודים.
- (2) השפעת הלאומיות האירופאית על הלאומיות היהודית: הוגים ציונים הושפעו מהמאבקים של עמים אחרים כמו הפולנים והיוונים. היהודים הבינו כי גם ברצונם ויכולתם להשיג מדינה עצמאית תוך כדי מאבק אותו למדו מהמאבקים של העמים האחרים.

שאלה מס' 3

- א. גישת הציונות הסוציאליסטית- גישה זו דגלה בחברה מופת ללא מעמדות, כלומר חברה שוויונית, ללא מעמדות של עשירים ועניים. החברה צריכה להיות חברה יצרנית של פועלים, פועלי חקלאות ותעשייה.
- גישת הציונות הדתית- גישה זו דוגלת בחברה המשלבת תורה עם עבודה. על פי גישה זו החברה בישראל צריכה להיות מבוססת על שילוב בין ארץ ישראל, עם ישראל ותורת ישראל. כלומר, החברה צריכה לנהוג על פי ההלכה היהודית.

ב. הצעת אוגנדה שהועלתה בקונגרס הציוני השישי ("קונגרס הבוכים") הובילה לפולמוס ער בין הצירים שלקחו חלק בקונגרס. טיעונים לתמיכה בהצעת אוגנדה:

1) "אין ציון ללא ציונות" - הקמת מדינה באוגנדה הכרחית וחשובה מאחר ועד שתקום מדינה בא"י יהודי רוסייה, הסובלים מפוגרומים ורציחות, לא יהיו בין החיים.

2) לא לסרב לבריטניה – מאחר ובריטניה הייתה המדינה הראשונה שהתייחסה לשאיפות הציונות לא כדאי לסרב להצעה שמונחת על הפרק. אם נסרב לבריטים לא בטוח שנקבל מהם או משום מעצמה הצעה דומה.

טיעונים להתנגד להצעת אוגנדה:

1) "אין ציונות ללא ציון" – הרעיון הציוני והשאיפה למדינה היא בא"י בלבד. במשך מאות שנים החלום של העם היהודי הוא לשוב לא"י ולהקים שם מדינה יהודית כפי שנקבעה במטרה בהצהרת באזל.

2) בזבוז משאבים – כל המשאבים והכספים שנאספו על ידי התנועה הציונית יתבזבוזו על המדינה הזמנית וכאשר נרצה להקים מדינה בא"י נוותר ללא אמצעים.

בנוסף לכך לאחר שתקום מדינה באוגנדה אף אחד לא יתייחס בעולם לחלום לשוב לא"י.

שאלה מס' 4

א. מטרת הציונות כפי שנקבעה עפ"י תוכנית באזל הגדירה 2 יעדים מרכזיים שעל פיהם צריכה התנועה הציונית לפעול:

- מטרה ראשונה "בית מולדת לעם היהודי בא"י" – על הציונות לפעול להקמת מדינה לעם היהודי בא"י. מטרה זו מנוסחת בכוונה בצורה עקיפה (לא נכתב מדינה אך הכוונה למדינה), וזאת כדי שהאימפריה העות'מנית ששלטה בא"י לא תפעל כדי להכשיל את המפעל הציוני. בתוכנית באזל הוגדרה א"י כמטרה.
- מטרה שנייה – הקמת יישות מדינית "מובטחת על פי משפט הכללי" – על הציונות לפעול לכך שהמדינה שתקום תקבל את אישור והסכמת המעצמות העולמיות (הצ'רטר עליו כתב הרצל בספרו), וזאת כדי שתהפוך לעובדה שאין לערער עליה (ותזכה בלגיטימציה בינ"ל).

הצהרת בלפור שפורסמה לקראת סיום מלחמת העולם הראשונה נתפסה על ידי המנהיגים הציונים כצ'רטר המיוחל שמהווה הסכמה להתיישבות יהודית בא"י.

בנוסח ההצהרה הבריטית נכתב על "בית לאומי בא"י". הצהרה זו שתמכה בהקמת בית לאומי בא"י הייתה הפעם הראשונה שבה מדינה כלשהיא נותנת תוקף כלשהוא לחזון ולמטרות שהוגדרו בתוכנית באזל.

ב. החשש העיקרי שעמד בפני היהודים המשתלבים היה שבמידה ותקום מדינה חדשה הם יאלצו לעזוב את המדינה בה הם חיים ובכך תנאי החיים והמעמד הכלכלי שלהם עשוי להיפגע. כמענה לחשש זה התייחסו הבריטים בהצהרה והכניסו את הסעיף הבא:

"תנאי ברור שלא ייעשה שום דבר העלול לפגוע בזכויות האזרחיות והדתיות של עדות לא יהודיות בארץ ישראל או בזכויות ובמעמד המדיני של יהודים בכל ארץ אחרת."

בהצהרה נכתב בפירוש שהבית הלאומי שיקום בא"י לא יבוא על חשבון הזכויות והמעמד הקיים של היהודים שיבחרו להישאר במדינות שבהם הם חיים.

שאלה מס' 5

א. שתי סיבות למתן הצהרתו של כורש:

1) סיבה פוליטית מדינית - האימפריה שבראשה שלט כורש - האימפריה הפרסית, הייתה רחבת ידיים והשתרעה כמעט על פני כל העולם הידוע באותם הימים, "מהודו ועד כוש". מדיניותו של כורש הייתה מדיניות של סובלנות דתית כלפי כוהני הדת ומנהגי הפולחן של העמים הנשלטים מאחר והבין כי על ידי מתן חופש פולחן דתי וחיזוק מעמדם של השליטים המקומיים המצהירים נאמנות לכורש, ייקל מאוד על האימפריה הפרסית לשלוט באימפריה העצומה. בנוסף, מתן חופש פולחן וחיזוק מעמד השליט המקומי המצהיר אמונים לכורש, יקטין את המוטיבציה למרד ברחבי האימפריה. מתן האפשרות ליהודים לחזור ולהקים בירושלים את מקדשם נועדה לחזק את גבול האימפריה הפרסית עם מצרים, ולהפוך אזור זה המהווה ראש גשר לכיבוש מצרים לאזור אוהד ותומך לקראת התקפה עתידית על מצרים.

2) סיבה דתית אידאולוגית - כורש בדומה לשליטים נוספים באימפריה הפרסית האמין בריבוי אלים - פוליתאיזם. תפישה זו הופכת דתות נוספות ופולחן לאלים נוספים ללגיטימית. בעת העתיקה ועל פי התפישה הפרסית האל היה בהכרח אל מקומי, כלומר קשור למקום, לאזור. החזרת היהודים למקום משכנו של האל, כלומר לארץ ישראל - הייתה חלק מתפישה דתית זו.

ב. עיקרי התוכן של הצהרת כורש. ראשית בבואנו לבחון את עיקרי הצהרת כורש, יש לזכור כי קיימים שני נוסחים להצהרה: נוסח "כותבת הגליל" - ממצא ארכאולוגי המתוארך לתקופתו של כורש והכתוב אכדית והנוסח התנכי, הכתוב עברית. עיקרי התוכן מדברים על שני דברים עיקריים - זכותו של העם היהודי לשוב לארצו ולעבוד את אלוהיו, לבנות את בית המקדש בירושלים ולהחזיר את פולחן המקדש. בנוסף, מצהיר כורש כי החזרה לירושלים היא בבחינת בחירה חופשית של היהודים - כלומר אלו שירצו ישובו לארץ ואלו שיבחרו להישאר יוכלו להישאר, יחד עם זאת מציין כורש כי אלו שיישארו יתמכו בכסף זהב ורכוש נוסף בשבים לציון .

שני קשיים של היהודים למימוש הצהרה זו היו -

בניית בית המקדש בירושלים שהייתה מטרת שיבת ציון על פי ההצהרה נתקלה בקשיים רבים בנייהם, התנגדות השומרונים לבניית המקדש. השומרונים, תושבי הארץ, ביקשו להיכלל בפולחן היהודי ולהשתתף בבניית המקדש כמו גם בעבודת האל. לאחר שסורבו על ידי עזרא ונחמיה והוצאו מכלל ישראל, הפריעו השומרונים לבניית המקדש ואף פנו לשליטים הפרסים בטענה כי בניית המקדש נעשית ללא היתר וכי העם היהודי ימרוד בממלכה הפרסית אם יושלם המקדש. פנייה זו הביאה לעצירת הבנייה לכמה שנים עד שהוכח כי המקדש נבנה תחת היתר שליטי פרס, בהתאם להצהרת כורש. קושי נוסף, נבע מן הקושי הפנימי של גיוס המשאבים הנדרשים לבניית המקדש. השיבה לציון, שיקום תשתיות החקלאות והיישובים דרשו משאבים רבים ועבודה קשה, כתוצאה מכך, לשבי ציון לא נותרו משאבים מספיקים גם להפנות לבניית המקדש, מה שגרם לעיכוב בבניית המקדש .

א. מתנגדי המרד הגדול שחלקם אף היו ממנהיגי המתונים של המרד האמינו כי ניתן להגיע להבנות ולהסדר עם השלטון הרומאי. יחס הניצבים הרומיים לאוכלוסייה היהודית שהלך והתדרדר היה בר תיקון על פי עמדתם, הם טענו כי אין לצאת למרד אלים באימפריה הרומית וכי יש לפנות לשליט האימפריה ולהלין על היחס של הניצבים. הם האמינו כי פנייה כזו תביא לשינוי ביחס השלטון ליהודים ותחזיר את חופש הפולחן והעצמאות הדתית שאפיינה את יחסה של האימפריה כלפי היהודים משכבר הימים. בנוסף, מתנגדי המרד האמינו כי אין כל טעם במאבק אלים כנגד אימפריה חזקה בעלת צבא סדיר ומקצועי כצבא הרומי. המתנגדים טענו כי מרד באימפריה רק יביא לחורבן כללי על יהודה ובית המקדש .

ב. הקנאים המצדדים במרד גברו על המתונים המתנגדים מהסיבות הבאות - סיבה אחת הייתה שהקנאים, במקביל לוויכוח שהתקיים בקרב היהודים האם לצאת למרד או לא, עשו מעשים. מעשה אחד היה כיבוש מבצר מצדה שליד ים המלח, הרג חיל המצב הרומי שהחזיק בו ותפישת המבצר והפיכתו למעוז הקנאים והמעשה השני היה לשכנע את כוהני המקדש לסרב לקבל את זבח הנכרים - מנהג שהיה קיים מימים ימימה ומשמעותו הייתה סירוב לזבוח לשלמו של קיסר רומא - כלומר הכרזה על מרד. בנוסף, מאחר והמרד היה מונע בין השאר, מסיבות חברתיות כלכליות, מרבית היהודים שנמנו על המעמד הכפרי, צדדו במרד ממניעים כלכליים וחברתיים - הם חיפשו לצמצם את הפערים בחברה היהודית בין מעמד הכהונה למרבית העם.

א. מאז הקמתו של בית המקדש פעלו המנהיגים היהודיים לחיזוק מעמדו. שתי פעולות לדוגמה היו ייחוד הפולחן, כלומר מאז הקמת בית המקדש נקבע כי המקום היחיד בו עוסקים הכוהנים בפולחן האלוהי הוא בית המקדש, העלייה לרגל לבית המקדש שלוש פעמים בשנה, הפכה את בית המקדש למרכז רוחני, ולא פחות מזה גם חברתי כלכלי ותרבותי. במקום זה התרכזו יהודים מכל קצוות העולם העתיק, עסקו במסחר, החלפת דעות וכמובן בפולחן. דוגמה נוספת לחיזוק מעמדו של בית המקדש הייתה מס מחצית

השקל. בימי בית שני ניקבע כי מס זה ישולם במטבע מחצית השקל אחת לשנה. עובדה זו

הפכה את בית המקדש למרכז כלכלי בעל עצמה כספית אדירה .

ב. שתי פעולות שנקטו מנהיגים יהודים לעיצוב החיים בהיעדר המקדש:

(1) הקמת בית המדרש והסנהדרין הגדולה ביבנה. בית המדרש ביבנה הפך למקור הפסיקה וההוראה של אורח החיים היהודי לאחר חורבן בית המקדש. בית המדרש ביבנה הפך למעשה לתחליף רוחני והלכתי בהיעדר המקדש כשהחליף את המרכז שפעל בירושלים עד לחורבן. הקמת הסנהדרין הגדול ביבנה אפשרה למעשה את שיקום הנהגה היהודית ההלכתית, העברת הסמכויות הנוגעות לקביעת לוח השנה היוותה גורם מלכד ואפשרה להמשיך את אורח החיים היהודי באופן אחיד .

(2) הקמה של בתי כנסת רבים והפיכתם למקום תפילה, התכנסות ולימוד תורה סייעה לשמור על המסורת והתרבות היהודית לאחר החורבן. בתי הכנסת הפכו למעשה למקדש מעט, כלומר לתחליף של בית המקדש שחבר. נוהגי התפילה שהתפתחו והופצו ברחבי העולם היהודי היוו תחליף לעבודת הכוהנים בבית המקדש, תחליף לעבודת הזבח. תקנות רבות תוקנו והחליפו את הנוהג שהיה קיים בבית המקדש, כמו למשל חליצת נעליים בשעת ברכת כוהנים, תקיעה בשופר בראש השנה בבית הכנסת, תחליף לתקיעה שנעשתה במקדש ועוד.

שאלה מס' 8

א. המוסדות המרכזיים שפעלו בעיר המוסלמית :

לערים החדשות שהוקמו על ידי המוסלמים היו מאפיינים דומים לאלה של ערים שהיו קיימות בעולם העתיק אך היו להן גם מאפיינים ייחודיים משלהן. (1) **כיכר השוק המרכזי** היא מאפיין של עיר בעת העתיקה. השווקים בעיר המוסלמית היו אזור בפני עצמו. מסביב לכיכר היו מבנים צפופים ובהם היו חנויות לממכר סחורות שונות כמו בדים, תבלינים ותכשיטים. באזור זה פעלו חלפני כספים שעסקו במתן הלוואות לסוחרים. באותו אזור גם אוחסנו הסחורות והוא ננעל במשך הלילה ונמצא תחת שמירה. בקרבת כיכר השוק המרכזי התגוררו העובדים בשוק וכן רוכזו בקרבתו גם בתי מלאכה שונים. במרבית הערים שבנו המוסלמים היה גם שוק מְקוֹרָה. כמו כן, כמו ערים בעת העתיקה, גם הערים המוסלמיות היו מוקפות חומה ובה שער כניסה מרשים שהיה מורכב משני שערים וביניהם רחבה. באזור זה היו מתקבצים תושבי העיר למפגשים חברתיים.

בעיר המוסלמית היו מבני ציבור ששימשו כמוסדות המרכזיים בתחומי הדת, השלטון והחינוך. למשל, (2) **המסגד המרכזי** שתושבי העיר המוסלמים התכנסו בו כדי להתפלל בימי חג ומועד או בעת משבר, וכן בית המשפט ובתי ספר. מבני ציבור לא היו דבר ייחודי לעיר המוסלמית אך צורתם האדריכלית הייתה ייחודית. הדת המוסלמית אסרה להציג דמויות אנושיות בבנייה ולכן המבנים הציבוריים בערים שמרו על אחידות רבה תוך התבססות על צורות גיאומטריות עם כיתוב בערבית. כמו כן, בעיר המוסלמית נעדרו מבנים מסוימים שהיו בעיר ההלניסטית והרומית כמו פורום, קַזִּילִיקוֹת, תיאטרונים וגימנסיונים.

ב. הבנקים

הגידול בהיקף המסחר הצריך מציאת פתרון יעיל יותר לנושא האשראי מהפתרונות שהיו קיימים עד אז. השימוש בכסף החל לתפוס את מקומו של סחר החליפין, וכך מהמאה העשירית החלו לפעול חלפני כספים באיטליה, שתפקידם היה לתת הלוואות לסוחרים על פי קריטריונים מסוימים. הבנקים, שהחלו לפעול מאוחר יותר, היו מסגרת מתקדמת יותר של מתן אשראי, אולם המגע עם מוסד זה היה מנת חלקם של המעמדות הבינוניים ומעלה, בשל התנאים הנוקשים שהציבו לקבלת הלוואה. בתי המשכון נחשבו לגורם שלילי ומנצל בחיי הכלכלה, אולם למעשה הם סיפקו פתרון כלכלי לעניי העם, שתמורת משכון רכוש או נכס מסוים קיבלו הלוואה בריבית גבוהה.

מגפת "המוות השחור" שהתפרצה באירופה באמצע המאה ה-14 יצרה מצב שבו רבים לא יכלו להחזיר את הלוואותיהם לבנקים, וכדי להימנע ממצב של פשיטת רגל קיבלו מועצות עירוניות שליטה על הבנקים במקומות רבים כמו בגרמניה, בספרד ובאיטליה, והיו ערובה לכספיהם. אלה היו הבנקים העירוניים הראשונים.

הגילדות

לצד המוסדות שהוקמו בעיר בעקבות התפתחותה של האוטונומיה העירונית החלו גם ביטויים של חיי חברה משותפים בערים של ימי הביניים. בעלי המלאכה בעיר החלו להתאגד באגודות על פי משלח ידם. אגודות אלה נקראו גילדות. למשל, גילדה של סנדלרים, של מעבדי עורות ושל סוחרי יין. רק לחברי גילדה הותר להתפרנס בעיר ממשלח ידם. הבסיס להתאגדות היה האינטרסים המשותפים של העוסקים באותו התחום מול גורמים חיצוניים בנושאי שיווק וקנייה. לכל גילדה היה סמל משלה וקדוש נוצרי שמגן

עליה. היו גילדות שסיפקו לחבריהן עזרה הדדית בצורה של עזרה לקבוצות חלשות כמו אלמנות ויתומים וכן לחברים בגילדה שנפצעו או חלו. בהתחלה היו אלה רק גילדות של רוכלים, סוחרים עשירים ובעלי מלאכה אך בהמשך בין אם היו אלה סוחרים עשירים ובין אם פועלים פשוטים – לכולם הייתה גילדה שיכלו להצטרף אליה כדי שתגן עליהם מפני עוולות שונות ותספק להם ביטחון כלכלי.

שאלה מס' 9

א. העיר חולקה לרובעים שונים וכל קבוצה באוכלוסייה גרה ברובע משלה לפי מוצאם והשתייכותה הדתית. רוב האוכלוסייה התגוררה מחוץ למרכז העיר ברובעי מגורים צפופים עם רחובות וסמטאות צרים. בכל רובע היו כמה מאות או כמה אלפי תושבים והיו בו מסגד ושוק קטן לצרכים יומיומיים. רוב הדרכים בתוך רובעי המגורים הובילו לחצרות פרטיות עם בתים בני קומה אחת והיו בעצם דרכים ללא מוצא. היו רבעים שנסגרו בלילה בשער. הרבעים של עניי העיר היו רחוקים ממרכז העיר ואכלסו את המהגרים מהכפר אל העיר. המגורים ברבעים אלה היו חוויה בלתי נעימה בשל ריבוי בתי המלאכה בתחומם כמו בתי מטבחים ובתים לעיבוד עורות. מבתי מלאכה אלה עלה רעש חזק והם הפיצו ריח רע. ליד הרבעים של עניי העיר שכנו בתי הקברות. הרובע שגרו בו בני האליטה השלטונית היה מרוחק משאר הרבעים, מטעמי ביטחון.

ב. מעמד האישה בחברה המוסלמית - על פי הדת המוסלמית קיים שוויון בין נשים לגברים אבל על פי ההלכה המוסלמית, השְׂרִיעָה, הגבר הוא השולט במשפחה באופן מוחלט. היו נשים בודדות שצברו כוח והצליחו להשפיע על חיי משפחתם אבל ככלל לא הייתה לנשים השפעה על החיים הציבוריים בבגדאד. היו כאלה שעזרו לבעליהן בעבודתו. כמו כן, הן עסקו בעיקר כמשרתות, זמרות או שפחות, בעיקר נשים מהמעמד הנמוך. גם מצבן של הנשים במעמדות הגבוהים לא היה בהרבה יותר טוב. הן נסגרו ובודדו בחלק מיוחד של הבית שנקרא הַרְמוֹן. כשיצאו מהבית היו מכסות את פניהן בַּרְעֵלָה. האישה נחשבה ל"קטינה" ולכן חייב להיות עימה גבר אפוטרופוס, בין אם זה אביה, אחיה או אדם אחר. במשפט האסלאמי נקבעו כמה חוקים המסדירים את מעמד האישה ומסבירים את מעמדה היום יומי של נשים בחברה המוסלמית:

- עדות של אישה בבית דין לא שווה לעדות של גבר.
- אישה רשאית לרשת רק שליש מרכוש בעלה.

- בנות יכולות לרשת רק מחצית מסכום הירושה שקיבלו הבנים.
- הגבר המוסלמי רשאי לשאת ארבע נשים. מנהג זה אומץ על ידי שכבות באוכלוסייה שיכלו לעמוד בהוצאות המתלוות לו.
- הבעל יכול היה לגרש את אשתו בנוכחות עדים, גם אם היא אינה מסכימה לכך. אישה שגורשה תחזור לבית אביה עם ילדיה, ואותם היא חייבת לגדל עד שיעמדו ברשות עצמם.

שאלה מס' 10

א. כיצד עיצבו העקרונות את המבנה של ההנהגה היהודית בבגדד : עקרון הורשה : למנהיגים נדרש ייחוס משפחתי - ראש הגולה היה מצאצאי בית דוד ומשרתו עברה בירושה מאב לבן, רוב הגאונים נבחרו מתוך מספר מצומצם של משפחות גאונים מיוחסים). עיקרון זה התבטא גם בסדר הישיבה בישיבות עצמן.

עקרון גדולה בתורה : בקיאות בהלכה הייתה תנאי למינוי לגאון או לראש גולה. גדולה בתורה אפשרה התקדמות בהיררכיית ההנהגה הדתית.

האם המינוי של רס"ג לראש ישיבת סורא היה על פי עקרון ההורשה :

המינוי של רס"ג לא היה על פי עקרון ההורשה / ייחוס. הוא קיבל את המינוי לראש ישיבת סורא בשל המוניטין שיצאו לו כאחד מתלמידי החכמים הבולטים בדורו, על אף שלא היה בעל ייחוס משפחתי מתאים.

ב. עמדתו של הרס"ג באחד הוויכוחים שהיה מעורב בהם :

(1) הפולמוס נגד הקראים : רס"ג קרא להכיר בסמכות התורה שבעל פה ובסמכות הפסיקה של הגאונים.

(2) הפולמוס עם המרכז בארץ-ישראל על עיבור השנה : קרא לחגוג את חג הפסח על פי חישובו(על פי עיבור השנה ביום שלישי).

(3) הפולמוס עם ראש הגולה דוד בן זכאי : קרא להדיח את ראש הגולה המכהן.

א. מוסדות וארגונים בעיר בימי הביניים.

מוסדות שפעלו בעיר המוסלמית והתפקידים שהם מילאו בחיי התושבים בעיר:

- 1) המסגד המרכזי: היה מרכז של פעילות דתית ונערכו בו תפילות בימי שישי ובחגים והתקהלויות בעת משבר; לימדו בו הלכה ומשפט.
- 2) בית המשפט: הכרעה בסכסוכים בין התושבים.
- 3) בתי ספר גבוהים: היו מרכז של פעילות חינוכית והעניקו השכלה בתחומים כמו פילוסופיה ומדעים.
- 4) השוק המרכזי: היה מרכז של פעילות כלכלית ושימש למסחר במצרכי מזון שהובאו מהכפרים; מכרו בו חומרי גלם, מוצרי יסוד, מוצרי יבוא; בעלי מלאכה מכרו בו את תוצרתם; חלפנות כספים.
- 5) משטרה: אכיפת פסקי דין ומניעת פשעים.
- 6) החיסבה: פיקוח על השווקים, על המסחר, על חיי הכלכלה ועל הסדר הציבורי.

ב. הגילדה - התאגדות קבוצות של בעלי מקצוע, קורפורציה, שהתפתחה בעיר הנוצרית,

סיפקה מסגרת חברתית ודתית לחבריה ולחמה למען השגת חירויות עירוניות.

כיצד היא הגנה על חבריה ודאגה לצורכיהם בעיר הנוצרית בימי הביניים:

- 1) באמצעות ייצוג האינטרסים של חבריה במועצות המקומיות.
- 2) באמצעות ייצוג האינטרסים של חבריה במהלך ניהול משא ומתן עם גורמים חיצוניים על קניית חומרי גלם או על שיווק מוצרים.
- 3) מאבק נגד מסים גבוהים.
- 4) שמירה על מונופול של חברי הגילדה בתחומי הסחר והמלאכה בתוך העיר.
- 5) קביעת תקנות בתחומים שונים: מכסת סחורות שאפשר לייצר, מחיר המוצרים, איכותם, משקלם, מספר השוליות שמותר להעסיק, ההכשרה המחייבת לדרגת אומן במקצוע.
- 6) עזרה הדדית: סיוע לחולים, יתומים ואלמנות.
- 7) הקמת בתי תפילה, ייסוד בתי ספר.

הגידול בהיקף המסחר הצריך מציאת פתרון יעיל יותר לנושא האשראי מהפתרונות שהיו קיימים עד אז. השימוש בכסף החל לתפוס את מקומו של סחר החליפין, וכך מהמאה העשירית החלו לפעול חלפני כספים באיטליה, שתפקידם היה לתת הלוואות לסוחרים על פי קריטריונים מסוימים. הבנקים, שהחלו לפעול מאוחר יותר, היו מסגרת מתקדמת יותר של מתן אשראי, אולם המגע עם מוסד זה היה מנת חלקם של המעמדות הבינוניים ומעלה, בשל התנאים הנוקשים שהציבו לקבלת הלוואה. בתי המשכון נחשבו לגורם שלילי ומנצל בחיי הכלכלה, אולם למעשה הם סיפקו פתרון כלכלי לעניי העם, שתמורת משכון רכוש או נכס מסוים קיבלו הלוואה בריבית גבוהה.

מגפת "המוות השחור" שהתפרצה באירופה באמצע המאה ה-14 יצרה מצב שבו רבים לא יכלו להחזיר את הלוואותיהם לבנקים, וכדי להימנע ממצב של פשיטת רגל קיבלו מועצות עירוניות שליטה על הבנקים במקומות רבים כמו בגרמניה, בספרד ובאיטליה, והיו ערובה לכספיהם. אלה היו הבנקים העירוניים הראשונים.

שאלה מס' 12

א. התקנת תקנות – ל"קהל" הייתה סמכות אוטונומית לקבוע את אורחות החיים בקהילה היהודית, את היחסים הכלכליים ואת שמירת מצוות התורה על ידי התקנת תקנות. תקנות אלה חייבו את כל חברי הקהילה היהודית, ואי-ציות להן נאכף על ידי ה"קהל". ל"קהל" הייתה סמכות לשפוט ולהעניש חברים בקהילה שעברו על התקנות. לדוגמה: ה"קהל" היה יכול למנוע את כניסתם של יהודים חדשים לקהילה בעיר, בעיקר על רקע כלכלי. כאשר התגלה חשש שמהגרים יהודים חדשים ייצרו תחרות כלכלית שתאיים על חברי הקהילה, היה ניתן להבטיח את המונופול הכלכלי של יהודי העיר ("המערופיה") על ידי מניעת כניסתם יהודים נוספים לעיר.

ה"קהל" גם קבע תקנות מיוחדות שהסדירו את זכויותיו של הפרט בתוך כלל הקהילה. לדוגמה: "עיקוב התפילה" שאפשר לכל מי שהרגיש שנעשה לו עוול לעכב את התפילה בבית הכנסת עד שתיבדק תלונתו. במקרים רבים, הקהילות השפיעו אחת על השנייה, ותקנות שתוקנו בקהילה אחת התקבלו בקהילות שכנות. לדוגמה: תקנותיו של רבנו גרשום מאור הגולה במאה ה-12, שאסרו פוליגמיה וגירוש אישה בעל כורחה, התקבלו בכל קהילות אשכנז.

אמצעי האכיפה של ההנהגה היהודית

סמכויות האכיפה של ה"קהל" נבעה מגיבוי שלטוני ומגיבוי דתי של חכמי הקהילה. שלטון העיר העניק ליהודים אוטונומיה משפטית וגיבה את פסקי הדין של בית הדין של הקהילה היהודית. מה גם שבמרבית המקרים, הסתמך ה"קהל" על התקנות העירוניות והתאים אותן לקהילה היהודית. בנוסף, קבע רש"י בסוף המאה ה-11, שיהודי חייב לקיים את הוראות ה"קהל" על ידי כך שהוא קבע ששבועתו של אדם בטלה אם הוא נשבע שלא לקיים את תקנות ה"קהל". בכך הפך הציות לתקנות ה"קהל" למצווה שאין לעבור עליה.

בין אמצעי האכיפה של ההנהגה היהודית ניתן למנות את:

הטלת החרם ("חרם היישוב") – החרם שימש לבידוד מוחלט של אדם מהקהילה והרחקתו ממנה. עונש זה נועד בעיקר להרתיע והוא הוטל על יהודים שעברו על כללי המסחר, עברו עבירות חמורות שבין אדם לחברו, סירבו לקיים את הוראות ה"קהל" או עברו על הוראות התורה ופסקי ההלכה. הטלת החרם הביאה לכך שאסור היה ליהודים לבוא במגע וביחסים כלשהם עם המוחרם ועם בני ביתו – לא לדבר איתו, לא לסחור איתו, לא לגור בקרבתו, לא להכניסו לבית הכנסת ואף לא לקרוא את מכתביו. בעולם שבו זהותו של אדם הוגדרה על פי שייכותו לקורפורציה כלשהי, היה זה עונש חמור ביותר. לדוגמה: חרם הוטל על ברוך שפינוזה בשנת 1656, לאחר שהואשם בכפירה באלוהים ובכתבי הקודש ובסירוב לקיים את מצוות התורה.

ב. הסבר מדוע היהודים בפראג גרו ברובע נפרד :

- 1) לפי הנחיות הכנסייה, וזאת בכדי להפריד אותם מתושבי העיר הנוצרית.
 - 2) כדי להגן עליהם מפני התפרעויות של הנוצרים (הרובע היהודי היה מוקף חומה).
- תיאור מבנה הרובע היהודי בפראג: התפתח סביב שני בתי כנסת; הופרד משאר חלקי העיר בחומה ונסגר בארבעה שערים; במרכזו רחוב ראשי אחד שממנו התפצלו כמה רחובות קטנים; בתוך הגטו הוקם בית קברות יהודי ושני בתי כנסת נוספים.

א. מעמד חדש של יהודים החל להתבלט בחברה המרכז אירופית, יהודי החצר. אנשי כלכלה וכספים יהודים שסיפקו שירותים לחצר המלוכה. יהודי החצר הם יהודים ששימשו כסוכנים של חצרות שליטי מדינות גרמניה השונות. אחדים מהם הגיעו לעשירות מופלגת ונעשו מלוויהם, יועציהם ועושי-דברם בענייני-כספים של נסיכים ומלכים, שקירבום לחצרותיהם והעסיקו אותם לפעמים גם בתפקידים מינהליים ודיפלומטיים (לא-רשמיים וסודיים). שניים מהם עשו להם שם בתולדות העם היהודי באירופה: מרדכי מייזל ויעקב בשבי. **מרדכי מייזל**, מעשירי בוהמיה, היה איש כלכלה בחצרו של רודולף ה-2. מייזל ניצל את מעמדו בחצר ופעל בדרכים רבות למען יהודי הארץ: סיוע לעניים, תמיכה בקהילות חלשות ובניית מוסדות שונים בעיר. **יעקב בשבי** – שירת את שושלת הבסבורג ואף זכה לתואר אצולה. יליד איטליה שעבר לפראג וזכה בה להיקרא בפי הקהל היהודי "ראש וקצין". בראשית המאה ה-16 החל לפעול בפראג בית הדפוס העברי של משפחת גרשון. חלה פריחה ביצירה היהודית הספרותית והאומנותית.

ב. בעיה ופתרון:

- 1) הבעיה: שיטות הלימוד הנהוגות בזמנו — המהר"ל התנגד לשיטת הפלפול המבוססת על ויכוח וליבון דברים בדקדקנות, בטענה שאינה תורמת להבנת החומר הנלמד. הפתרון: להקנות חינוך בהדרגה, הלומד צריך לשלוט היטב בתורה ובמשנה ורק אחר כך ללמוד תלמוד, ולא בשיטת הפלפול.
- 2) הבעיה: השיטה של מתן פסק הלכה סופי, שנקבע מראש, בלא קשר לדיון בסוגיה. הפתרון: פסק הלכה צריך לנבוע מן המשא ומתן התלמודי.
- 3) הבעיה: ההשפעה של מגמות מסוימות של הרנסנס וההומניזם על הספרות היהודית. הפתרון: לשמור על הפרדה מוחלטת בין לימודי קודש ללימודי חול, ולא לערב או להשוות בין מקורות חיצוניים ובין דברי תורה ודברי חז"ל.
- 4) הבעיה: שאלת קיומו ומצבו של העם היהודי בגולה. הפתרון: עם ישראל אינו רשאי לנקוט שום אמצעי כדי לשנות את מצב הגלות, לא להתערב בין הגויים ולא לעלות לארץ-ישראל לפני זמן הגאולה.